

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BEDEN EĞİTİMİNDE ÇAĞDAŞ DÖNÜŞÜMLER (1908-1918)*

Sabri ÖZÇAKIR¹, İbrahim YILDIRAN²

¹Abant İzzet Baysal Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Bolu ²
Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Geliş Tarihi: 06.10.2015
Kabul Tarihi: 16.02.2016

Öz: Bu çalışmada, II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi uygulamalarının öğretim kurumlarındaki yansımaları, kullanılan tesis ve malzemeler ile dönüştürme enstrümanı olarak görülen yayın faaliyetlerinde ortaya çıkan çağdaş dönüşümlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımının bir türü olan doküman inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışma, döneme ait ana kaynaklara dayandırılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre; beden eğitimi alanına pedagojik, Sosyal Darwinist, paramiliter ve biyo-politik bir anlam yüklenerek, beden eğitimi derslerinin dönemin koşullarına uygun olarak neredeyse tüm öğretim kurumlarının müfredatlarında yer aldığı, tesisleşme alanında ve ders aletlerinde İsveç jimnastiğine uygun dönüşümlerin yaşandığı bu dönemde, okullarda ve okul dışında yürütülen yaygınlaştırma çabaları yayınlanan süreli eserler ile telif ve tercüme kitaplarda hayat bulmuştur. Sonuç olarak, beden eğitimi alanında II. Meşrutiyet öncesinde sınırlı sayıda yürütülen çabalar, tüm güçlüklerle rağmen II. Meşrutiyet döneminde yerini niceliksel ve niteliksel olarak çağdaş bir anlayışa bırakmış, böylece Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilecek yeni reformların altyapısı da hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi, çağdaşlaşma, jimnastik, meşrutiyet, Osmanlı Devleti.

CONTEMPORARY TRANSFORMATIONS OF PHYSICAL EDUCATION IN II. CONSTITUTIONAL PERIOD (1908-1918)

Abstract: This study aims to examine the reflections of physical education practices on educational institutions, sports facilities and equipment utilized, and the modern transformations seen in the publishing activities which were considered as an instrument for transformation. The study, adopting Document Analysis Method which is a kind of qualitative research approach, is based on the primary sources of the aforementioned period. According to the findings, physical education courses, to which pedagogical, paramilitary and bio-political meanings are attributed, had taken place in the curriculum of all schools. In the same period, sports facilities and gymnastics equipment were made suitable for Swedish gymnastics practices. Besides, periodicals and translated works were published in order to encourage physical training in and outside of schools. To conclude, contrary to pre - II. Constitutional Period in which very few studies had been conducted; many studies in contemporary approach in quantitative and qualitative manner had been conducted in the field of physical education despite the difficulties faced in II. Constitutional Period, thus establishing the substructure for the new reforms to be made in the Republican Period.

Keywords: Constitutional period, gymnastics, modernization, Ottoman Empire, physical education

* Bu makale, Sabri ÖZÇAKIR'ın "II. Meşrutiyet Dönemi Beden Eğitimi Çağdaş Dönüşümler" (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013) adlı doktora tezinden türetilmiştir. Doktora tez danışmanı Prof. Dr. İbrahim YILDIRAN'dır.

Bu çalışmanın bir bölümü, ISHPES (International Society for the History of Physical Education and Sport) Kongresi'nde (Doha-Katar, 22-25 Eylül 2014) sözel bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda beden eğitimi öğretimi XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı örneğinde (özellikle Fransa) açılan askerî ve sivil okullardaki yüzme, eskrim ve jimnastik dersleri ile başlamıştır. Fransız etkisi jimnastikte kullanılacak sistemin belirlenmesinde de baskın bir rol oynamış, barfiks, paralel, gülle, halka ve trapez gibi aletlerle yapılan karmaşık ve zorlu Amoros sistemi uygulanmaya başlamıştır. Amoros, Alman jimnastiğinin kurucusu Jahn'ın sisteminden etkilendiği için (Selim Sırrı [Tarcan], 1335: 87) Osmanlı Devleti'nde kullanılan jimnastik sistemine Jahn-Amoros jimnastikleri de denilmiştir. Jimnastiğin II. Meşrutiyet öncesinde sınırlı sayıdaki seçkin eğitim kurumundaki uygulamaları öğrencilerin bireysel becerilerini geliştirmeye yönelik çabalar düzeyinde kaldığından kitlesel olarak yaygınlaşma gösterememiştir. Bu duruma ek olarak, Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde yeni bir olgu olarak ortaya çıkan jimnastiğin işlevi ve uygulama biçimleri konusunda başlayan yayın faaliyetleri Hekim İsmail Paşa'nın 1847 yılında yayımladığı Risale-i Jimnastik adlı çevirisinden itibaren önemli bir literatür birikimi sağlanması konusunda başlangıç olmuştur (Yıldırım, 2012). II. Meşrutiyet öncesinde Batılı tarzda eğitim yapan askerî ve sivil okullar aracılığıyla jimnastik ile özdeşleştirilen yani jimnastiğe bağımlı bir beden eğitimi anlayışı Osmanlılar tarafından benimsenmiş ve zamanla jimnastiğin bireysel yararının yanında kamusal alanda da sağlayacağı faydalar, dönemin bazı eğitimcileri ve aydınları tarafından dile getirilmeye başlamıştır. Görüşlerini bildiren bu kişiler Avrupa'da jimnastik alanında görülen gelişmelere atıf yaparak, jimnastiğin sağlıklı bir beden ve sağlıklı bir ruh için gerekliliğinden bahsetmişlerdir (Ateş, 2012).

Siyasi hayatın ve fikir hareketlerinin birden canlandığı, yayın özgürlüğünün başladığı ve toplumsal sorunların aydınlar tarafından dile getirildiği II. Meşrutiyet döneminde, eğitim konusu da önemle üzerinde durulan bir alan olmuştur (Akyüz, 2010).

Siyasi elitler II. Meşrutiyet döneminde oluşan sosyal ortam ve koşulların gereği olarak bedene farklı anlamlar yükleyerek bireysel olarak ve nüfus düzeyinde gençlerin okullarda ve okul dışında eğitilmesi yönünde çeşitli girişimlerde

bulunmuşlardır. Buradaki temel vurgu sağlıklı, güçlü ve rejimin güvенеbileceği vatandaşların yaratılması üzerine olmuştur. Bedene yüklenen anlamların özellikle Balkan Savaşları sonrasında paramiliter bir tonla karşımıza çıkmasında Sosyal Darwinist politikalar da etkili olmuştur. Hayatın bir mücadele olduğu ve bu mücadelede zayıf olanların eleneceği, güçlü olanların ise ayakta kalacağı, varlığını sürdüreceği anlamına gelen Sosyal Darwinizm (Ünder, 2008), dönemin baskın ideolojisi olarak vatan savunması, erillik ve beden eğitimi arasındabağlantı kurmaya çalışmış (Cora, 2007), Sosyal Darwinist düşünüş kalıplarının etkisi de savaşların sürdüğü bir dönemde toplumu, dünyayı güçlü olma mücadelesi olarak gören dönemin aydınlarını etkilemiştir (Altınay ve Bora, 2008). Jimnastik, beden eğitimi, izcilik ve askerî talimler de bu amaca hizmet edecek araçlar olarak görülmüştür (Ateş, 2012; Cora, 2006; Cora, 2007).

Foucault'nun (2007) "insan bedeninin anatomo-politikası ve nüfusunbiyo-politikası" olmak üzere iki şekilde ele aldığı disiplin yöntemlerini, beden eğitimi alanına uyarırsak bedenin hem bireysel hem de toplu olarak yani nüfus düzeyinde eğitilmesi ile karşılaşılır. Bu disiplin yöntemleri ile bireysel bedenin disipline edilmesi, kapasitesinin artırılması ve nüfusun, genel olarak da ulusun güçlü ve sağlıklı olması amaçlanır (Cora, 2007). Nüfusa yönelik sosyal politikaların yönetilmesi anlamına gelen biyo-politik müdahaleler de ittihatçı elitlerin "beden kültürü" politikalarında somutlaşmış, anlamını bulmuştur (Akın, 2004). Bu dönemde beden eğitimi alanına yüklenen anlam yalnızca paramiliter bir çerçevede gerçekleşmemiş, pedagojik bir yaklaşımla da ele alınmıştır. Çağdaş eğitim akımlarının içinde yerini alan beden eğitimi, okul müfredatlarının önemli bir parçası olarak, Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da II. Meşrutiyet döneminde yavaş yavaş hak ettiği değeri kazanmaya başlamıştır. Değişik alanlarda sürdürülen çağdaşlaşma çabalarına ek olarak İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin aktif bir üyesi olan Selim Sırrı Bey de beden eğitimi alanının tanıtımı ve yaygınlaştırılması açısından önemli sorumlulukları üzerine almıştır. Bu görevde önemli eğitimciler ve eğitim yöneticilerinden destek gören Selim Sırrı Bey, beden eğitimi alanında kullanılacak sistemin belirlenmesinde de etkin bir rol oynamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında tüm Avrupa'da okul beden eğitimi

kullanılan Alman, Fransız ve İsveç jimnastikleri ile spor ve oyun yoluyla karakter gelişimini hedefleyen İngiliz spor eğitimi sistemlerinden hangisinin II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı eğitiminde baskın rol oynayacağı da Selim Sırrı Bey aracılığı ile belirlenmiştir (Yıldırım, 2012). Jimnastikte kullanılacak sistemin belirlenmesiyle dersin içeriğinde, kullanılan aletlerde ve dersin yapıldığı alanda dönüşüm yaşanmış ve bu dönüşüm süreli yayınlar ile telif ve tercüme eserlerde etkisini hissettirmiştir. Basının ilgisini çeken bu alanda çok sayıda eğitimci ve aydın da görüşlerini belirterek topluma özendirme ve yaygınlaştırma çabalarına katkı sağlamıştır.

Ağır savaş şartlarına ve içinde bulunulan siyasi, sosyal ve ekonomik zorluklara rağmen, önemli bir mesainin harcandığı beden eğitimi alanı kendisine yüklenen pedagojik, paramiliter ve öjenik anlamlarla siyasi elitlerin rejimin ihtiyaçlarına uygun insan tipini ortaya çıkarma çabalarında da başat bir rol oynamıştır. İşte bu noktada beden eğitiminin düzenleyici, dönüştürücü ve çağdaşlaştırıcı bir araç olarak kullanıldığı II. Meşrutiyet döneminin derinlemesine incelenmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, 1908'den 1918'e uzanan zaman diliminde beden eğitimi alanının geçirdiği dönüşüm bütünlükçü ve etkileşimci bir tarzda incelenerek, alanın farklılaşan, dönüşen ve belirlenen yönleri dönemin koşulları, ihtiyaçları ve düşünce yapısı açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dönüşümden söz edebilmek için dönüşen uygulamaların önceki hali hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğinden, II. Meşrutiyet dönemindeki dönüşüm alanları öncesi ile karşılaştırılmış ve bu alanlar ortak bir tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi uygulamalarının öğretim kurumlarındaki yansımaları, kullanılan tesis ve malzemelerin durumu ve dönüştürme enstrümanı olarak önemli bir işlevi olan yayın faaliyetleri ile ilgili olarak çağdaş dönüşümü zorunlu kılan dinamiklerin belirlenmesi ve bu dinamiklerin neden-sonuç ilişkisi kapsamında tartışılması çalışmanın temel problemini oluşturmuştur.

MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada, nitel araştırma yaklaşımının bir türü olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırılması hedeflenen olgu veya

olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bu yöntem (Yıldırım ve Şimşek, 2006), tarihi araştırmalarda pek çok dokümanın incelenmesine imkân tanıdığından dolayı tercih edilmiştir.

Çalışmada öncelikle konumuz ile ilgili ikinci elden diğer bir deyişle ikincil kaynaklara ulaşılmış ve bu kaynaklar okunmuştur. Ana kaynaklara ve birinci elden kaynaklara ulaşma noktasında referansların bulunabilmesi ve daha anlaşılabilir bilgiler içermesi (Faroqhi, 2001) sebebiyle ikinci elden kaynaklar değerlendirilmiştir. İkinci elden kaynakların okunması ile olay ve olgular hakkında genel bir perspektif de oluşturulmuş, ardından II. Meşrutiyet dönemine ait ana kaynaklara ulaşılmıştır. Çalışmanın ana kaynaklarını arşiv belgeleri, döneme ait gazete ve dergiler, Maarif-i Umûmiye Nezâreti[MUN] (eğitim bakanlığı) tarafından yayınlanan müfredat programları, salnâmeler ve resmi mevzuatlar oluşturmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan taramalarda başta beden eğitimi ile ilgili yazışmaların yapıldığı kalem olan Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi'ndeki evraklar olmak üzere, Bab-ı Ali Evrak Odası, Dâhiliye Evrakı, İrâde Katalogları, Meclis-i Vükela Mazbataları, Sadaret Evrakı, Şura-yı Devlet Evrakı ve Teşîât-i Rumeli Evrakı kataloglarındaki ilgili dosyalar incelenmiş ve çalışmada kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan süreli yayınlar, telif ve tercüme eserler, resmi mevzuatlar ve salnâmelere ise Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin elektronik ortama aktarılan bölümü ile Milli Kütüphane, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı'ndan ulaşılmıştır. Eğitim bakanlığı tarafından yayınlanan müfredat programları da Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı bünyesinde bulunan Ferit Ragıp Tuncor Arşiv Kütüphanesi'nden elde edilmiştir.

Öğretim Kurumlarında Beden Eğitiminin Dönüşümü

Jimnastik dersi XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren askerî okulların müfredatlarına girerek II. Abdülhamit döneminde askerî ve sivil okullarda uygulanmaya devam etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise birçok alanda görülen değişim ve uyanış etkisini eğitim alanında da göstere-

rek beden eğitimi dersinin de içinde bulunduğu birçok yeni ders müfredatlara eklenmiştir. Bazı eğitim kademelerinde (ilköğretim ve ortaöğretim) beden eğitimi derslerine paramiliter amaçlarla askerî talimler ilave edilerek öğrencilerin orduya katılmadan önce askerî becerileri okullarda öğrenmeleri istenmiştir.

Balkan Savaşları'nda alınan askerî yenilgiler sonucunda toplumda yenilginin muhasebesi yapılmaya başlamış ve özeleştiriler çoğunlukla Sosyal Darwinist bir perspektiften yapılarak yenilginin nedeni Osmanlı erkeğinin bedenen zayıf düşmesine, kazananların ise kuvvetli olmasına atfedilmiştir. Böylece savaşa her an hazır bir nesil yaratma işinde beden eğitimine militarist bir vurgu yapılarak, Osmanlı eğitim sisteminin ve sivil hayatın önemli bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştır (Beşikçi, 2010). Ayrıca bu dönemde beden eğitimi alanına yüklenen rol; Foucault'nun beden üzerinde, bedene odaklanan ve bedeni bireysel olarak ele alan anotomo-politika ve anotomo-politiği dışlamayan, ondan yararlanan ve topluma büyük ölçüde onun sayesinde nüfuz eden biyo-politika penceresinden ele alınmıştır. Biyo-politika adı verilen disiplin teknolojisi ile çoğul beden yani nüfus üzerinde politikalar belirlenmeye çalışılmıştır. Beden politikalarının ayrılmaz bir parçası olan beden eğitimi programları, bireysel ve genel müdahale politikalarının, Foucault'nun açıklamasıyla anotomo-politik ve biyo-politiğin keşistikleri düzlem üzerinde gelişmiştir (Akın, 2004). Osmanlı Devleti'nde de II. Meşrutiyet döneminde özellikle sivil okullarda programlara ilave edilen beden eğitimi, askerî talim ve sıhiye gibi dersler yukarıda açıklanan duruma uygun hareket ederek bedeni öncelikle bireysel olarak disipline etmek daha sonrada da nüfus düzeyinde ondan yararlanmak amacıyla ortaya çıkarılmıştır.

Bu bölümde, ilgili dönemi daha iyi anlamlandırmak amacıyla jimnastik veya beden eğitimi derslerinin II. Meşrutiyet öncesi uygulamaları ile ilgili bilgilere de yer verilerek ortak bir tarihsel süreçten yararlanma amaçlanmış ve programında beden eğitimi dersine yer veren okullar; askerî ve sivil okullar olmak üzere ayrı ayrı ele alınmıştır.

Askerî Okullar

Jimnastik dersi, Mekteb-i Harbiye (kara harp okulu) öğrencileri için 1863 yılında programa konularak ders için uygun jimnastik aletleri

tedarik edilmiştir. Bu okulda öğrenciler, öğretmenleriyle beraber jimnastik alanına giderek ders uygulamasına katılmıştır. Kitapsız ders uygulamasının zor olacağı düşünülerek Miralay Mustafa Hami Bey'e Fransızcadan bir jimnastik kitabı tercüme ettirilmiştir (Mehmed Esad, 1315). Mustafa Hami Bey'in tercüme ettiği "Cimnastik Talimnamesi" isimli kitabın önsözünde Avrupa okullarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de askerî idâdilerin (lise) programına jimnastik dersi konulduğu ve kitabın bu amaçla çevrildiği bildirilmiştir (Mustafa Hami, 1283). Mekteb-i Harbiye öğrencileri ile askerî zabıtlere eskrim öğretmek üzere Fransız Piçini'nin, jimnastik öğretmek üzere Martin'in istihdam edildiği Kasım 1863 tarihli bir arşiv belgesinde görülmektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İ.DH.: 518-35255; BOA, A.MKT.MHM.: 285-42). Mekteb-i Harbiye programına 1863 yılında giren jimnastik dersi savaş yıllarına rağmen II. Meşrutiyet döneminde de programlarda yer almıştır.

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyün'un (kara mühendishanesi) 1890-1891 yılı ders programında üç senelik okulun her sınıfında jimnastik dersine yer verilmiş, 1887 yılı ders programında ise harbiye sınıfının uygulamalı dersleri arasında idman talimi, meç ve kılıçtalimi, ayak talimi ve binicilik dersleri yer almıştır (Mehmed Esad, 1312).

Selim Sırrı Bey (Selim Sırrı [Tarcan], 1922b), "Mekatib-i Askerîyemizde Terbiye-i Bedeniye İnkılabı" isimli makalesinde askerî okulların durumu hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur. Jimnastik derslerinin uzun bir süredir uygulama dersleri sırasında bir zabıt tarafından gösterildiğini ve derse giren öğretmenlerin dersin içeriği ile ilgili teorik ve uygulama bilgilerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Sabit demirde ve paralelde yaptırılan hareketlerin canbazlıktan öteye gitmediğini, her sınıfta bu hareketleri yapan beş on genç bulunduğunu ve onların da sınıfın tembel öğrencileri olduğunu ifade etmiştir.

Programında jimnastik dersine yer veren askerî okullardan bir diğeri de 1884 yılından itibaren dersin uygulandığı Mekteb-i Bahriye'dir (deniz harp okulu) (Unat, 1964). Ali Seyfi Bey (Ali Seyfi, 1332), Mekteb-i Bahriye'de de diğer askerî okullarda olduğu gibi jimnastik derslerinde barfiks, paralel ve gülle gibi aletlerin kullanıldığını ve aletli jimnastiğin beden üzerindeki olumsuz etkilerinin bu aletleri kullanan öğrencilerde

görülmesini belirtmiştir. Mekteb-i Bahriye’de, aletlerde uygulanan zorlu hareketleri yalnızca üç beş öğrencinin yapabildiğini ve bu yüzden jimnastik derslerine öğrenci katılımının az olduğunu da ifade etmiştir. Mekteb-i Bahriye’de II. Meşrutiyet yıllarında terbiye-i bedeniye dersi programlarında yer almaya devam etmiştir. Bu dönemde Donanma Mecmuası’nda yayınlanan makale ve fotoğraflardan okulda büyük bir spor çeşitliliğinin yaşandığı da anlaşılmaktadır. Donanma Mecmuası’nda “Bahriye Mekteplerimizde Spor” başlığı altında yayınlanan fotoğraflarda özellikle Bahriye Mektebi’ne bağlı olan Çarkçı Mektebi öğrencilerinin ders içi ve ders dışındaki yarışma ve sportif etkinliklerine yer verilmiştir.

II. Meşrutiyet öncesi dönemde askerî rüşdiyelerin (ortaokul) programlarına giren jimnastik dersleri, II. Meşrutiyet döneminde de uygulanmaya devam etmiştir (Ergün, 1996). Birçok askerî rüşdiyede dersin yer aldığı 1914 yılında, Belçika Dârülmualimîn’i (erkek öğretmen okulu) eski müdürü Kumandan C. Lefebure’un beden eğitimi ile ilgili eseri tercüme edilerek askerî rüşdiyelerde okutulmuştur (BOA, MF.MKT.: 1196-38). Böylece ders kitabı ihtiyacı aşılmaya çalışılarak kaynak bir esere bağlı kalarak derslere daha düzenli devam edilebilmiştir. Belçika’daki bu okulda (BOA, MF.MKT: 1191-35) ve Lefebure’un eserlerinde geçerli olan sistem İsveç jimnastiği olduğundan bazı askerî rüşdiyelerde de bu sistemin kullanıldığı düşünülmektedir.

Özetle, askerî okullarda XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan jimnastik uygulamaları, II. Meşrutiyet döneminde de devam ederek aletli jimnastik uygulamalarından Bahriye Mektebi’nde spor uygulamalarına, askerî rüşdiyelerin bazılarında da İsveç jimnastiğine dönüşmüştür. Dönemin koşulları gereği Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı süresince askerî okulların bir kısmında öğretime ara verilmesi ve faaliyetlerin durması gibi sebepler öğretimin niteliğini etkilemiş ve böyle bir ortamdan doğal olarak beden eğitimi alanı de etkilenmiştir.

Sivil Okullar

Askerî okullardan sonra sivil okulların programına da giren beden eğitimi dersleri, II. Meşrutiyet dönemiyle beraber sistemli bir şekilde ele alınarak birçok okulda dersin isminde ve içeri-

ğinde jimnastikten terbiye-i bedeni yeye doğru bir dönüşüm yaşanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanında köklü değişikliklerin olduğu ilköğretim kademesi okul öncesidir. 6 Ekim 1913 tarihinde yayınlanan Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatı’nın (geçici ilköğretim yasası) ana okullarına ilişkin 4. maddesinde anaokulları ve sıbyan sınıflarında yararlı oyunlar, gezintiler ve vatan şiiirleri aracılığıyla çocukların ruhsal ve bedeni gelişmelerine hizmet edildiği belirtilmektedir (Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatı [TİKM], 1913). Bu okullara özgü olarak 15 Mart 1915 tarihinde yayınlanan Ana Mektepleri Nizamnamesi’nin 8. maddesinde ise, ana okullarında sağlığa ve ahlaka yararlı oyunlar, okul dâhilinde yürüyüşler ve çeşitli beden eğitimi alıştırmaları yapılması istenmiştir (Ana Mektepleri Nizamnamesi, 1925).

MUN’nin ibtidâi okulları (ilköğretim) için yayınladığı müfredat programlarının “Ana Mektepleri ve Ana Sınıfları” isimli kısmında da jimnastik dersi ile ilgili bir bölüm yer almıştır. Bu bölümde derslerin yirmişer dakikadan çok olmayacağı, her yirmi dakikalık dersi yirmi dakikalık tenefüs, beden hareketleri ve oyun gibi faaliyetlerin takip edeceği belirtilmiştir. Anaokullarında yaptırılacak jimnastik alıştırmalarının her şeyden önce çocukların seveceği bir tarzda olması istenerek, bunu en iyi sağlayan etkinliğin de terbiyevi oyunlar olduğu ifade edilmiştir. Müzik, hayvan sesi ve taklitleriyle desteklenen bu oyunlara, tüm sınıfın hatta gerekirse öğretmenin de katılımının önemi üzerinde durulmuştur. Asker, gemici, çiftçi ve marangoz gibi oyunların önemli bir yer tutacağı anaokullarında bütçesi müsait olan okulların oyunlara özgü kıyafet diktireceği ve çocukların küçük yaştan itibaren oyunlar aracılığıyla tüfek veya değnek tutmaya alıştırlacağı da ifade edilmiştir. Müfredat programında “Hayat ve Hareket Dersleri” isminde bir ders de yer almıştır. Amacı, öğrencilerin bedeni ve zihni güçlerini eğitmek olan bu derste çocuklara hareket eğitimi verilerek bu eğitimde çocukların eşya ile temasta yapmak zorunda oldukları hareketler (kapıyı açmak ve kapamak, iskemleye çıkmak, su koymak vb.) öğretilmiştir (MUN, 1329a; MUN, 1329b; MUN, 1330a; MUN, 1332).

Anaokullarında jimnastik dersinde çocuklara tüfek veya değnek kullanmayı öğrenebilecek-

ri oyunlar oynatmak dönemin eğitimindeki paramiliter özelliklerin etkisini göstermektedir. Resmi ders programının içinde yer alan bu uygulama, siyasi elitlerin eğitimden beklentilerini ortaya koyması bakımından da hayli dikkat çekicidir. Oyunlardaki bu uygulamanın nedeni ise çocukları 6-7 yaşından itibaren askerî uygulamalara alıştırmak ve geleceğin askerleri olacak bu çocukları okulda iken askerliğe hazırlamaktır.

II. Meşrutiyet öncesinde Ahmet Mithat ve Faik Bey gibi isimler, okullarda askerî talimlerle desteklenen jimnastik derslerinin gerekliliğini belirtmelerine rağmen bu uygulamanın başlangıcı II. Meşrutiyet yıllarıdır. Müfredatlara eklenen beden eğitimi ve askerî talim dersleri rejimin ihtiyaçları ve dönemin koşulları düşünülerek özellikle 1913 sonrası dönem de askerî ihtiyaçlar ve savaşa hazırlık çerçevesinde şekillenmiştir. Derslerde uygulanan dönemin oyunlarının da askerî nitelik taşıdığı, çocuklara oyun yoluyla askerî beceriler ve askerlik ruhu kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Ateş, 2012).

II. Meşrutiyet döneminde çocuklara eğitim verilmesi bir kamu hizmeti olarak kabul edilerek ilköğretim okullarında eğitim ücretsiz ve zorunlu olmuştur (Aytekin, 1991). İlköğretim kademesinde beden eğitimi derslerinin programlarda yer alması adına çok sayıda resmi mevzuat yayınlanarak dersler yasal bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı'nda, ibtidâî (ilköğretim) okullarda okutulan dersler arasında terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları dersi ile erkek çocuklar için askerî talim dersleri yer almıştır (TİKM, 1913). Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmiye Tâlimatnâmesi'nin (ilköğretim okulları genel talimatnamesi) ders programına göre ise, terbiye-i bedeniye dersi öğleden sonra okutulacak dersler arasında yer alarak erkek okullarında 3-6. sınıflarda beden eğitimi alıştırma, ayak talimleri ve çeşitli oyunlar; kız okullarında ise beden eğitimi alıştırma ve oyunlara yer verilmiştir. Terbiye-ibedeniye dersinde, öğrencilere dersten hedeflenenlerin ne olduğu belirtildikten sonra derse başlanması istenmiştir. Tâlimatnâmede ödev verilmeyeceği ve sınav yapılmayacağı da belirtilerek, her okulda oyun ve terbiye-i bedeniye için aletler ile nişan tüfekleri ve nişan tahtalarının bulunması istenmiştir (Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmiye Tâlimatnâmesi,

1331; MUN, 1332).MUN tarafından yayınlanan müfredat programlarında da Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmiye Tâlimatnâmesi'ni destekleyen bilgilere yer verilerek öğrencilere altı senelik ibtidâîlerin dördüncü sınıfından itibaren haftada bir defa okullarda oluşturulacak alanlarda nişan tüfeği ile atış talimleri yaptırılması istenmiş ve bu talimlerde yalnızca bakanlık tarafından belirlenen örnek tüfeğin kullanılmasına izin verilmiştir. Talimler sırasında öğrencilere silahın tutuluşu ve nişan alınması ile ilgili teorik ve uygulamalı bilgiler verilerek, öğrencilerin senede bir defa resmi poligona götürülerek atış yapması kararlaştırılmıştır. Askere yeni katılanlara bu talimleri öğretmek zaman aldığı için okullarda öğretilmesi tercih edilmiş ve gelecek için iyi bir hazırlık olacağı düşünülmüştür. Bu talimlerin, öğrencilerin ahlaki gelişimleri ile dikkat, soğukkanlılık gibi manevi vasıflarının gelişiminde de katkısı olduğu belirtilmiştir (MUN, 1329a; MUN, 1329b; MUN, 1330a; MUN, 1332).

Çocukların anaokullarında oyun olarak başladığı askerliğe hazırlık alıştırma ilköğretim okullarında da devam edildiği, öğrencilerin yaşları büyüdükçe askerî talimlerde oyundan gerçeğe doğru bir dönüşüm olduğu ve nişan alıştırma alanında gerçek silahlarla atış yapıldığı görülmektedir. Resmi tâlimatnâme ve ders müfredatlarında talimler ile ilgili tüm ayrıntılara (atış tüfeği, atış eğitimi, atış alanı, nişan tahtası vb.) yer verilerek olası kazalara karşı gerekli önlemler alınmıştır.

MUN tarafından yayınlanan ders cetvelinde; 1-5 öğretmenli okullarda terbiye-i bedeniye ve sıhhiye dersine haftalık ders programında saat ayrılmamış, bu dersin sabah ve akşam tatillerinden önce beden alıştırma ve asker talimi şeklinde yapılması kararlaştırılmıştır. Aynı cetvelde, her teneffüste ve terbiye-i gezintiler sırasında oyun alıştırma, beden alıştırma sırasında ise nişan talimi yapılacağı da ifade edilmiştir (MUN, 1329a; MUN, 1329b; MUN, 1330a; MUN, 1332). Altı öğretmenli okullarda ise terbiye-i bedeniye, sıhhiye, asker talimi, oyun ve nişan dersleri için haftalık ders programında iki saat ayrılmıştır (MUN, 1329b; MUN, 1330a; MUN, 1332). Altı yıl süreli ilköğretim okullarında beden eğitimi alıştırma ve akşam tatillerinde yaptırılacağı, öğle tatilinden önceki alıştırma 15 dakikayı geçmeyeceği ve askerlik talimi ile nişan

taliminin akşam derslerden sonra yaptırılacağı vurgulanmıştır. Bu okullarda bulunması gereken levazım arasında nişan tüfekleri, nişan tahtaları ile oyunlar için top da bulunmaktadır. Öğretmenlerin teneffüs zamanlarında çocukların oyunlarını idare ederek çocuklarla beraber oyunlara katılabilecekleri de belirtilmiştir(MUN, 1329a; MUN, 1329b; MUN, 1330a).

İlköğretim okulları için MUN tarafından yayınlanan müfredat programlarında otuz hafta süren terbiye-i bedeniye dersi uygulamalarında baş, gövde, kol, bacak hareketleri ile yürüyüş, koşu, atlama, sıçrama, denge ve asılma egzersizlerinin İsveç usulüne uygun olarak yapılması istenmiştir. Her dersin başında düzen alıştırmalarının, derslerin başında ve sonunda dinlenme egzersizlerinin yapıldığı bu okullarda İsveç usulü terbiyevi oyunlar da önemli bir yer tutmuştur (MUN, 1329a; MUN, 1329b; MUN, 1330a; MUN, 1332).

Çocukların ilköğretim okullarında oynadıkları kaydırak, ayna, çaylak, cennet ve cehennem, ebeme pilav pişirdim, elim elim üstüne, topaç, körebe, kabarmazsın kel Fatma, aldattım buldattım, enseye tokat, saklambaç, zıp zıp, birdir bir, balıklama, uzun eşek, güvercin taklası, hamam kızdı pişti, adım atlama ve tura oyunu gibi oyunların oynanması yasaklanarak, bunların yerine 25 adet yeni oyunun (yurdunu bul, eş yetiş, daire üstünde kaç tut, geri dön yetiş, önden dolaş, el tut selam ver kaç, kaç dur kurtul, çifte avcı, fes düştü, imdat haberi, sıçra kurtul, bayrakları dolaş gel, hücum emri, sekerek yetiş, sancak, esir alma, ca, topu at tut, top yandan elden ele, top baştan elden ele, top baştan elden ele koş başa, topdaire üstünde elden ele, ateşli top, muhafız, ip top ve muhasara topu) oynatılması önerilmiştir (MUN, 1329a; MUN, 1329b; MUN, 1330a; MUN, 1332). Yasaklanan oyunların öğrencilerin gelişimine katkı sağlamadığı, pedagojik ve sosyal yanının zayıf olduğu düşünülmektedir. Önerilen oyunların ise öğrencilerin fiziksel ve sosyal gelişimine uygun olduğu ve bu oyunlarda askerliğe hazırlayıcı talimlerin kullanıldığı görülmektedir. Müfredat programlarında verilen bilgiler, oyunlar aracılığıyla dönemin koşulları ve ihtiyaçlarına uygun paramiliter ve pedagojik yönü ağır basan bir dönüşümün gerçekleştirilmek istendiğini işaret etmektedir.

İlköğretim kademesinde II. Meşrutiyet öncesinde sınırlı sayıdaki okulda uygulanan beden eğitimi alıştırmaları, II. Meşrutiyet döneminde büyük bir atılım göstererek mevzuatlar ve müfredat programları ile desteklenmiştir. Derslerin içeriği ve uygulama şekilleri ile ilgili tüm noktalar ayrıntılı bir şekilde açıklanmış; terbiye-i bedeniye, oyun, askerî talim ve sıhhiye derslerine ait bilgi ve becerilerin aynı ders içeriğinde verilmesi bu konuların birbiriyle olan ilişkisini ve ortak noktalarını göstermiştir. Sıhhiye dersi ile öğrencilerin sağlık düzeylerinin yükseltilmesi, sağlık koruma bilgilerinin artırılması istenerek konu doğrudan beden eğitimi alanı ile ilişkilendirilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde zorunlu bir öğretim kademesi olan ilköğretimde fiziksel olarak güçlü, sağlıklı, askerî becerilere veya askerliğe hazırlanmış öğrenciler yetiştirilmek istenmesi eğitimden beklentiler hakkında da bilgi vermiştir. Öğrenci sayısı bakımından en fazla öğrenciye ulaşılan bu kademedeki zorunlu ders uygulamaları ile dönemin koşulları gereği beden eğitimi alanı şekillendirilmeye ve yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Ders uygulamalarının yapıldığı diğer bir öğretim kademesi idâdi ve sultânî okullarının yer aldığı ortaöğretimdir. 1904 yılına ait bir arşiv belgesinde, tüm Osmanlı vilayetlerinde bulunan yatılı idâdilerde jimnastik dersinin programa konularak uygulanması gerektiği Vilayet Maarif Müdürlükleri'ne bildirilmiştir. Aynı belgede Mekteb-i Sultânî'de (Galatasaray Lisesi) sözkonusu dersin var olduğu, Dârüşşafaka ile Dârülhayr-i Âli mekteplerine de öğretim tayin edildiği belirtilmiştir. Jimnastik taliminin sabahları aç karnına yapılması istenerek yatılı olmayan (gündüzlü) okullarda ise bu durumun mümkün olmadığı vurgulanmıştır(BOA, MF.MKT.: 818-44). Jimnastik dersinin İstanbul'daki yatılı okullarda uygun bir şekilde işlenmesi gerektiği okullara da bildirilmiştir (BOA, MF.MKT: 819-34).

Ortaöğretim kademesinde yer alan sultânî okullarının ilk örneği Mekteb-i Sultânî'dir. Mekteb-i Sultânî Nizamnâmesi'nde, okulda bir jimnastikhane kurulması istenerek öğrencilerin burada öğrenimleri süresince yaşlarına uygun aletler aracılığıyla jimnastik dersini görecekları ifade edilmiştir. Jimnastik dersleri uzunve çok sayıda olan teneffüslere de eklenmiştir(Mekteb-i Sultânî Nizamnâmesini Havi İlânname, 1290; Şişman,

1989). Moireaux tarafından Amoros sisteminde kurulan jimnastik hanede halka, trapez, ip merdiven, paralel, sabit demir ve çeşitli ağırlıktaki güller kullanılmıştır (Selim Sırrı[Tarcan],1928).

15 Ocak 1895 tarihinde bakanlıktan Mekteb-i Sultânî Müdüriyeti'ne gönderilen bir yazı jimnastik dersi ile ilgili dikkat çekici bir duruma işaret etmiştir. Bu belgede jimnastik derslerinde yapılan bazı hareketlerden (yüksek yere çıkmak ve oradan baş aşağı etmek, canbazlık etmek, ağır şeyler kaldırmak vb.) dolayı kazaların olduğu ve hatta öğrencilerden birinin kazalara bağlı olarak vefat ettiği belirtilmiştir. Bu nedenle derslerde öğrencilerin sağlığına uygun olmayan hareketlerden kaçınılması ve uygulama esasları dikkate alınarak yeni bir program hazırlanıp bakanlığa gönderilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT: 245-36). Derslerde öğrencilerin sağlığını etkileyen hatta bir öğrencinin vefat etmesine sebep olan tehlikeli hareketler yaptırılması, okuldaki jimnastik uygulamalarında öğrencilere çok fazla yüklenildiğini ve gelişigüzel yapılan aletli jimnastiğin zararını gözler önüne sermiştir.

II. Meşrutiyet döneminde sultânî okulları için 1913 ve 1915 yıllarında yayınlanan ders programlarında terbiye-i bedeniye derslerinde İsveç usulü alıştırma ve oyunlara yer verilmiştir. 1915 yılında yayınlanan ders programında sultânîlerde ders haricinde uygulanabilecek atlama, esir almaca, el ile futbol, disk ve cirit atma, halat çekme, yaya yarışları, hokey, tenis, yüzme, kürek çekme, bisiklet, eskrim, futbol ve nişan atma gibi etkinlikler ile ilgili bilgiler de sunulmuştur (MUN, 1331). Bu bilgilerden hareketle, II. Meşrutiyet döneminde sultânî okulları için yayınlanan resmi programlarda terbiye-i bedeniye derslerinde İsveç jimnastiği, ders haricindeki zamanlarda ise İngiliz tarzı sporların uygulanması önerilmiş; önceki dönemlerde uygulanan aletli jimnastiklere ise yer verilmemesi istenmiştir. Bu durum beden eğitimi alanında yaşanan dönüşüme işaret etmiştir. Ancak uygulama noktasında özellikle Mekteb-i Sultânî'de görev yapan öğretmenlerin derslerde kendi beden eğitimi anlayışlarına uygun olan sistemi tercih ettikleri de akla gelmektedir.

Anaokulları ve ilköğretim okullarında görülen askerliğe hazırlık talimlerine sultânîlerde de devam edilerek 1913 programında 6. sınıftan

itibaren, 1915 programında ise ibtidâî kısmın son sınıfında (5. sınıf) atış talimlerine yer verilmiştir. Talimlerde ilköğretim okullarında kullanılan yönergeye bağlı kalmıştır (MUN, 1329c; MUN, 1331). Öğrencilerin anaokullarında oyun olarak başladıkları, daha sonra ilköğretim okullarında devam ettikleri askerliğe hazırlayıcı talimlere sultânîlerde de yer verilmesi bu eğitimin önemini ve devamlılığını göstermektedir. Yani öğrencilerin tüm öğrenimleri süresince bu talimlere devam ederek askerlik çağına geldiklerinde hazır bir halde orduya katılması planlanmıştır.

Okullarda ders uygulamalarının devam ettiği bir dönemde, Kasım 1910 tarihli bir belge ile idadî ve sultânî okullarındaki jimnastik dersleri terbiye-ibedeniye dersine dönüştürülmüş ve söz konusu okullarda çalışan öğretmenlerin terbiye-ibedeniye derslerinde takip edilecek usulü öğrenmeleri için Salı günleri öğleden sonra saat ikiden üçe kadar Dârümuallimîne (erkek öğretmen okulu) devam etmeleri istenmiştir (BOA, MF.MKT.:1163-61). Yaklaşık bir yıl sonra 14 Ekim 1911 tarihinde ise dersle ilgili bir kararname hazırlanarak bu kararnamede ders saati, dersin işlendiği alan, öğretmen seçimi ve değerlendirme sistemine kadar her ayrıntı göz önünde bulundurulmuştur. Tâlimatnâmenin uygulanması konusunda ise her okulun kendi imkânları doğrultusunda hareket ettiği vetâlimatnâmeyle bağlı kalınması noktasında bir takım güçlüklerle karşılaşıldığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, ortaöğretim kademesinde yer alan idadî ve sultânî okullarında II. Meşrutiyet öncesinde başlayan ders uygulamaları, II. Meşrutiyet döneminde devam ederek jimnastik dersleri terbiye-i bedeniye dönüşmüş, bir süre sonra dersin uygulanması ile ilgili bir tâlimat yayınlanmıştır. Sultânî okullarında yasal düzenlemeler yapılarak daha önce uygulanan aletli jimnastiklerin terkedilip, İsveç usulünün ve spor uygulamalarının benimsettirilmek istenmesi bu okulların beden eğitimi anlayışlarına doğrudan müdahale edildiğini göstermiştir. Sultânî okullarında askerî talimlere devam edilmesi, öğrencilerin anaokulları ve ilköğretim okullarda başladıkları bu talimleri ara vermeden ve öğrencilerin daha önce kazandıkları askerî becerileri unuttuktan sürdürülmek istendiğine de vurgu yapmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde üzerinde yoğun bir mesainin harcadığı okullardan biri de Dârülmualimîn'dir. Okulunmüdürlüğüne dönemin tanınmış eğitimcilerinden Satı Bey getirilmiştir (Unat, 1964). İlmine ve ihtisasına güvendiği kişileri etrafına toplayarak modern bir kurum meydana getiren (Selim Sırrı [Tarcan], 1922a) Satı Bey, okullarda öğrencilerin fiziksel olarak kötü duruma gittiklerini ve bedenlerinin bozulduğunu görerek yaklaşık 2 yıl süren müdürlüğü döneminde bu durumudüzeltilmek için terbiye-i bedeniye dersini programa almış, öğretmen olarak da alanıniki başarılı ismi Selim Sırrı Bey ile yardımcısı olarak Feridun Bey'i görevlendirilmiştir (M. Cevdet, 1332). Bu ders için Çapa'da bir salon ve jimnastik aletleri sağlanmaya çalışılmıştır (Selim Sırrı [Tarcan], 1922a).

Aynı dönemde MUN tarafından yayınlanan ders programları ile de terbiye-i bedeniye derslerinin içeriği düzenlenmiştir. 1913 yılında yayınlanan programda, 1-4. sınıflarda okutulan dersler arasında terbiye-i bedeniye dersinin haftada iki saat olduğu ve her dersin bir saat sürdüğü (MUN, 1329a), 1914 yılında yayınlanan programda ise, terbiye-i bedeniye dersinin 4 yıllık okulun 1-3. sınıflarında haftada iki saat olduğu görülmüştür (MUN, 1330b). 1915 yılında yayınlanan Dârülmualimîn ve Dârülmualimat Nizamnâmesi'nde (erkek ve kız öğretmen okulu nizamnamesi) terbiye-i bedeniye dersinin talim ve endahat ile beraber işleneceği belirtilmiştir (Dârülmualimîn ve Dârülmualimat Nizamnâmesi[DDN], 1915). Terbiye-i bedeniye derslerinde MUN tarafından basılan "Terbiyevi Jimnastik Usulü" isimli eserin kullanılması ve derslerde İsveç usulü jimnastik ve terbiyevi oyunların uygulanması istenmiştir. Terbiye-i bedeniye dersi teorik, uygulama ve öğretim yöntemi olmak üzere üç kısma ayrılarak öğrencilerin üç kısım hakkında da bilgi sahibi olmaları istenmiştir. Terbiye-i bedeniye derslerinde II. Meşrutiyet döneminde kurulan paramiliter gençlik örgütlenmelerinden biri olan Güç Dernekleri'ne ait hazırlık talimlerine ve atış talimlerine de yer verilmiştir. Ayrıca okulda uygulanacak oyun ve sporlara ait tâlimatta; atlama, halat çekme, yaya yarışları, futbol, tenis, hokey, yüzme, eskrim, bisiklet, kürek çekme ve nişan alma gibi etkinliklerle ilgili bilgiler yer almıştır (MUN, 1330b).

Aynı dönemde askerî talimler ile nişan ve endahat derslerinin düzenli bir şekilde işlenmesi için Harbiye Nezâreti tarafından okula tüfek, cephane, kasatura, hedef tahtası, sehpa ve kaskaç gibi çeşitli araç-gereçler gönderilmiştir (Tedrisât Mecmuası, 15 Şubat 1329). Yeni Fikir Mecmuası'nda çıkan yazıda da geleceğin öğretmenlerini yetiştiren öğretmen okullarına silah gönderilmesinin ve öğretmen adaylarına askerî eğitim verilmesinin önemi üzerinde durulmuştur (Yeni Fikir, 15 Mart 1330).

Anaokulları ile ilköğretim ve ortaöğretim okullarında terbiye-i bedeniye derslerinde uygulanan askerliğe hazırlayıcı oyun ve talimlere öğretmen okulunda da yer verilmiştir. Okullarda bu talimlerin uygulanması öğretmenlerin sorumluluğunda olduğu için öğretmenlerin de bu konuda eğitilmesi ihtiyacı ortaya çıkarak öğretmen adaylarına atış talimi, süngü talimi vb. alıştırmalar yaptırılmıştır. Öğretmen okulundaki alıştırmalar, anaokulu ve ilkokullarda yapılanlardan daha kapsamlı geçmiş ve askerî eğitimin içeriğine uygun şekilde gerçekleştirilmiştir.

Terbiye-i bedeniye dersi kız öğretmen okulu Dârülmualimat'ın 1914 yılı ders programında da yer alarak hazırlık sınıfı ile birinci ve ikinci sınıflarda haftada iki saat; üçüncü ve dördüncü sınıfta ise bir saat uygulanması kararlaştırılmıştır. Terbiye-i bedeniye dersi teorik, uygulama ve öğretim yöntemi olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Dersin öğretim yöntemine ait kısmı öğrencilerin sınıf içindeki tatbikat derslerine ayrılmış ve öğrenciler dördüncü sınıfta ilköğretim okullarının birinci, ikinci ve üçüncü devreleri için hazırlanmış olan "İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye" kitabından ders programı hazırlayıp arkadaşları önünde ders uygulaması yapmıştır (MUN, 1330c).

Beden eğitimi uygulamalarının benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için önemli işleve sahip olan kız ve erkek öğretmen okullarında II. Meşrutiyet öncesinde nadiren yer verilen beden eğitimi uygulamalarına II. Meşrutiyet dönemiyle beraber bir hayli önem verilmiş, Dârülmualimîn'de askerî talimlerle desteklenen dersler dönemin koşullarına bağlı olarak yaşanan dönüşüm üaıkça ortaya koymuştur. Müfredat programlarında Dârülmualimîn ve Dârülmualimat öğrencilerinin İsveç usulü jimnastik ve terbiyevi

oyunlarla meşgul olmaları istenmiştir. Dârülmüallimîn'de oyun ve sporlarla ilgili bir tâlimatın çıkarılması, öğretmen adaylarının sivil okullarda yeni başlayan spor uygulamaları hakkında da donanımlı yetiştirilmek istendiğini işaret etmiştir.

Programında terbiye-i bedeniye dersine yer veren tek kız okulu Dârümuallimat değildir. II. Meşrutiyet döneminde kızların fiziksel eğitim ile tanışmaları anaokullarında başlamış, ilk, orta ve yükseköğretim kademesindeki kız okullarında devam etmiştir.

II. Meşrutiyet dönemine kadar açılan kız okullarının ders programlarında beden eğitimi uygulamalarına neredeyse hiç rastlanmaması, II. Meşrutiyet döneminde ise kız öğrencilerin devam ettiği neredeyse tüm kademelerde budense yer verilmesi yaşanan çağdaş dönüşümün açık bir şekilde yansıtmaktadır. Öğrenim hayatları boyunca fiziksel eğitim alan kız öğrenciler bir yandan fiziksel olarak sağlam, güçlü ve sağlıklı olarak yetişmiş, diğer taraftan da beden eğitimine karşı olumlu tutum geliştirmişlerdir. Beden eğitiminin önemi ve gerekliliğine inanan kadın sayısının artması nüfus düzeyinde öjenik politikalara da etki ederek nüfusun üretken kısmını oluşturan kadınların sağlıklı ve güçlü olması nüfusun nitelik açısından verimli bir şekilde artmasına katkı yapmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde sivil okullarda önemi sürekli artan beden eğitimi uygulamaları etkisini yükseköğretim alanında da göstermiştir. Selim Sırrı Bey İsveç'ten döndükten sonra Müşir Cemil Paşa'nın isteğiyle Dârülfünûn'a (üniversite) bağlı tıp fakültesinde kısa bir süre öğretmenlik yapmıştır. Selim Sırrı Bey buradaki görevinde, bel kemiği hastalıkları ile kırık ve çıkıkların tedavisi amacıyla tıbbi masaj ve jimnastik uygulamaları yaptırmıştır (Tarcan, 1946). Bu uygulamalar İsveç usulü masaj ve jimnastiğin pedagojik açıdan öneminin yanında sağlık alanında da tedavi edici fonksiyonuna atıf yapmaktadır. Selim Sırrı Bey'in Dârülfünûn ile yolu öğretmenlikten ayrıldıktan sonra da kesişmiştir. Dârülfünûn'da verdiği seri konferansların devam ettiği bir dönemde, 1911 yılı Kasım ayının ilk cuma günü Dârülfünûn gençlerini toplayarak o dönemde hukuk fakültesi son sınıf öğrencisi olan Burhanettin Bey'in (Burhan Felek) de aralarında olduğu bir grup genci Fenerbahçe Stadı'na götürmüştür. Dârülfünûn

gençlerine bir spor kulübü kurulmasındaki önem ve gerekliliği anlatarak Dârülfünûn Terbiye-i Bedeniye Kulübü'nün kuruluşuna ve kulübün nizamnamesinin hazırlanmasına öncülük etmiştir (Tarcan, 1946). Dârülfünûn'da kurulan Terbiye-i Bedeniye Kulübü ile yüksek öğrenimde ilk kez beden eğitimi faaliyetlerine başlanmış ve bu kulüp üniversite bünyesinde kurulan ilk spor kulübü olarak tarihteki yerini almıştır.

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanında sivil okullarda görülen uyanış ve dönüşüm medreselerde de gerçekleşerek beden eğitimi dersleri birçok medrese kuruluşunda yasal mevzuatlarla desteklenerek ilk kez yer almıştır. Medresetü'l Vaizin'de (vaizler medresesi) ders Selim Sırrı Bey tarafından yürütülmüştür. Selim Sırrı Bey, kız okullarındaki beden eğitimi dersinin ilmiye mensupları tarafından olumlu karşılanabilmesini sağlamak için medreselere bu dersi sokmak istemiştir. Dönemin Evkaf Nazırı (vakıflar bakanı) Hayri Efendi'nin durumu olumlu karşılaması ile Medresetü'l Vaizin'de öğrenim gören 20-30 yaşları arasında olan 40 kadar sarıklı hocaya dersin içeriği ile ilgili bilgi verdikten sonra derse başlamıştır (Tarcan, 1946).

Dönemin beden eğitimi anlayışında medreselerden mezun olan kişilerin de fiziksel olarak iyi bir durumda olmaları istenmiştir. Ayrıca dinin, beden sağlığı konusuna verdiği önemin de dersin medreselere sokulmasında etkisinin olduğu düşünülmektedir. Çeşitli medrese kuruluşlarında eğitim aldıktan sonra imam ve hatip olarak ülkenin dört bir yanında görev yapan din görevlilerinin halkı fiziksel etkinliğe teşvik etmeleri, onun yararını halka aktarmaları ve beden eğitimi uygulamalarına karşı oluşan olumsuz havanın azaltılmasında etkilerinin olduğu da akla gelmektedir.

Sivil okullarda beden eğitimi alanının geçirdiği dönüşümü özetlemek gerekirse, II. Meşrutiyet döneminde birçok sivil okulda ders ismi olarak jimnastik yerine terbiye-i bedeniye kullanılmıştır. Mevzuat ve ders programlarında ders ile ilgili kararlar alınmasına rağmen, okullar kendi imkânları doğrultusunda dersleri uygulamış, ayrıca gelişigüzel yapılan aletli jimnastik uygulamalarından bilimsel ve fizyolojik esasları içinde barındıran ders uygulamalarına doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Beden eğitimi, II. Meşrutiyet dönemi siyasi elitleri tarafından ortaya konan

hedeflere ulaşmak için kullanılarak, özellikle Balkan Savaşı sonrası dönemde ideolojik olarak sahiplenilen ve üzerinde yoğun bir mesainin sürdüğü bir alan haline gelmiştir. Siyasi gücü elinde bulunduran İttihatçı elitler gençliği ruhsal ve fiziksel açıdan canlandırmak için paramiliter içerikle doldurulmuş beden eğitimi uygulamalarına uygun ortamı hazırlamış ve okullar aracılığıyla bu uygulamaların devam etmesi için gerekli yasal düzenlemelerin çıkarılmasına katkı sağlamıştır.

Tesis ve Kullanılan Aletler İle İlgili Dönüşümler

Dersin yapıldığı alan ve derslerde kullanılan aletlerle ilgili dönüşümün belirlenmesi amacıyla oluşturulan bu bölüme II. Meşrutiyet öncesindeki durumun değerlendirilmesi ile başlanmıştır. Selim Sırrı Bey, II. Meşrutiyetin ilanına kadar sadece Mekteb-i Sultânî’de jimnastikhane olduğunu ve onun da gençlerin gelişimlerine katkı sağlamadığını; içinde bulunan trapez, halka, barfiks ve güllelerin sadece birkaç kuvvetli genç tarafından kullanıldığını belirtmiştir (Selim Sırrı [Tarcan], 1327a; Selim Sırrı [Tarcan], 1329a). Aynı dönemde sivil okulların yanı sıra askerî okullardaki durumun da kötü olduğu ve alet olarak dört direkli bir çardak ile birkaç sabit demir ve üstüne çaktıkları kalın bir tahtadan oluşan ilkel bir paralelin kullanıldığı bildirilmiştir (Selim Sırrı [Tarcan], 1327a; Selim Sırrı [Tarcan], 1331; Selim Sırrı [Tarcan], 1922c).

II. Meşrutiyet’in ilanıyla beraber Avrupa okulları ziyaret edilerek her milletinuzun zamandan beri okullarında ve kışlarında bir jimnastik sistemine sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu dönemde Avrupa’da jimnastik; akrobatik, atletik ve pedagojik(terbiyevi ve sıhhi) jimnastik olmak üzere birbirinden tamamen ayrılmıştır. Avrupa’da İsveç jimnastikleri için terbiye-i bedeniye salonları kurularak bu usulün yaygınlaştırılması amacıyla uluslararası terbiye-i bedeniye kongreleri düzenlenmiştir (Selim Sırrı [Tarcan], 1329a; Selim Sırrı [Tarcan], 1331). II. Meşrutiyet döneminde, beden eğitimi dersinin birçok sivil okulun programına alınmasıyla beraber dersin işlenmesi için uygun bir alana olan ihtiyaç artmış ve bu amaçla birçok jimnastikhane yapılmıştır. Mekteb-i Sultânî, Dârümuallimîn, Vefa İdâdîsi, Selanik Polis Okulu, İstanbul Sultânîsi ve Reşit Paşa Numune Mektebi jimnastikhane bulunan okullardan bazılarıdır.

Zeminlerine kum serilen eski jimnastikhanelerde barfiks, paralel, halka, trapez, ağaç ve ip merdivenler, irili ufaklı gülleler, lobut, atlama sehpası, tahta beygir, düz ve düğümlü düşey ipler kullanılmıştır. Yeni jimnastik haneler ise 20 metre uzunluğunda, 10 metre genişliğinde ve 8 metre yüksekliğinde olup, zemine kum yerine tahta veya çoğunlukla parke döşenmiştir. Yeni jimnastikhanelerin ismi terbiye-i bedeniye salonuna dönüşerek salonlara bir de tribün yapılması planlanmıştır. Salonlarda öğrencilerin kıyafet değiştirmeleri için bir oda, bu odada dolap ve duşların bulunması da düşünülmüştür. İsveç jimnastiklerinin kullanıldığı yeni jimnastikhanelerde düşey ipler ve sııklar, ip merdiven, tahta beygir ve koyun, jimnastik sırası, jimnastik kasası, jimnastik çerçevesi, atlama sehpası, düşey parmaklık, yatay ağaç ve yaylı trampelen kullanılmıştır*.Eski ve yeni jimnastikhanelerdeki aletler karşılaştırıldığında, uygulanması güç ve sadece birkaç öğrencinin yapabildiği hareketlerden her öğrencinin rahatlıkla yapabileceği hareketlere doğru bir dönüşümün yaşandığı görülmüştür. Öğrencilerin ders öncesindeki hazırlığı, derslerdeki uygulamaları ve ders sonrasındaki kıyafet değişimi ile kişisel temizliği açısından daha sağlıklı ve düzenli bir ortama geçilmeye çalışılmıştır.Beden eğitimi dersinin olduğu fakat salon veya jimnastikhanelerin olmadığı okullarda ise dersler bahçede, açık alanda işlenmiştir.

Neticede, II. Meşrutiyet öncesinde sınırlı sayıdaki seçkin eğitim kurumunda bulunan ve içinde gerekli aletleri barındıran jimnastikhane sayısı II. Meşrutiyet döneminde artmıştır. Ayrıca bu dönemde beden eğitimi anlayışında yaşanan dönüşüm jimnastikhaneleri de kapsayarak jimnastikhanelerin terbiye-i bedeniye salonuna dönüştürülmesi amaçlanmış ve kullanılan aletler de fark-

*Yararlanılan kaynaklar ve daha ayrıntılı bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakınız.

Selim Sırrı [Tarcan] (1327a):Yeni ve eski jimnastikhaneler. *Terbiye ve Oyun*, 1(12), 182-187.

Selim Sırrı [Tarcan] (1327b): Yeni jimnastikhaneler. *Terbiye ve Oyun*, 1(13), 201-204.

Selim Sırrı [Tarcan] (1329):*İsveç usulü terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları*. Dersaadet.

Selim Sırrı [Tarcan] (1331):*Terbiye-i bedeniye: İsveç usulü ve mektep oyunları*. Dersaadet.

Selim Sırrı [Tarcan] (1335):*Terbiye-i bedeniye nazariyatı ve usul-i talim*. İstanbul.

Tarcan, SS (1932)*Beden Terbiyesi: Oyun, jimnastik, spor*. İstanbul.

hlaşmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen programında ders bulunan birçok okuldan sadece birkaçında jimnastikhane bulunması ders uygulamalarının zor şartlar altında yapıldığını göstermiştir.

Dönüştürme Enstrümanı Olarak Yayın Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal hayatında önemli değişimlerin yaşandığı II. Meşrutiyet döneminde, aydınlar kurtuluşun çarelerini aramaya başlamıştır. Bulunan çarelerin geniş kitlelere anlatılması ve tanıtılması için basın etkili bir güç olarak kullanılmıştır (Erkek, 2012). II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber yayın hayatında görülen canlanma (Tuncer, 2008) etkisini çok sayıda süreli yayın, telif ve tercüme eserin yayınlanması ile göstermiştir (Kafadar,1997).

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi derslerinin müfredatlara alınması veders uygulamalarının başlaması ile birlikte telif ve tercüme eserlerin sayısında daönemli bir artış görülmüştür. Ağırlıklı olarak pedagojik bir anlam taşıyan ve bir kısmı ders kitabı olarak kullanımlantelif ve tercüme kitapların büyük bir çoğunluğu Selim Sırrı Bey tarafından yayınlanmış ve bir kısmının isimleri aşağıda yer almıştır:

Terbiyevi İsveç Jimnastikleri ve Mektep Oyunları (1911), İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları (1913), Alman Jimnastikleri ve Jahn (1913), Macaristan'da Terbiye-i Etfal (1914), Terbiye-i Bedeniye: İsveç Usulü ve Mektep Oyunları (1915), Altı Yaşından On Beş Yaşına Kadar Kız Ve Erkek Çocuklara Mahsus İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye (1916), Dokuz Yaşından On İki Yaşına Kadar Kız Ve ErkekÇocuklara Mahsus İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye (1916), İbtidai Muallimlerine Öğütlerim (1916), On İki Yaşından On Beş Yaşına Kadar Kız Ve Erkek Çocuklara Mahsus İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye (1917) ve Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-i Talim (1919).

Aynı dönemde neşriyat alanındaki canlanmanın diğer bir boyutunu içerisinde beden eğitimi, spor, izcilik vb. konularda yazılara yer veren dergi ve gazetelerde görmek mümkündür. Beden eğitimi alanında gerçekleşen dönüşümün kamuoyuna en etkili şekilde duyurulduğu süreli yayın

Selim Sırrı Bey tarafından yayınlanan Terbiye ve Oyun'dur. "Gençlerin terbiye-i fikriye ve bedeniyesine hadim on beş günde bir neşr olunur mecmuadır" ibaresiyle çıkan derginin ilk sayısı 14 Ağustos 1911 tarihinde yayınlanmıştır. Bu dergi Selim Sırrı Bey'in İsveç'ten döndükten sonra Osmanlı Devleti'ne yeni giren İsveç jimnastiği uygulamalarını tanıtması ve yaygınlaştırabilmesi için önemli bir araç olmuştur. Geleneksel uygulamaların terk edilip modern beden eğitiminin (kadın, çocuk ve yaşlılarla ilgili bilgiler, tedavi edici fonksiyon, masaj v.b) benimsenmesini amaçlayan dergide, kadının toplumsal alana çıkışı önemli bir çağdaşlaşma hamlesi olarak karşımıza çıkmıştır. Beden eğitiminin okullardaki uygulamalarına ait ders numuneleri de verilen dergi, beden eğitimi ile ilgilenen herkes için kaynak bir eser niteliği taşımıştır.

Aynı yıllarda beden eğitimi alanına hizmet eden diğer süreli yayınları İdman, Futbol, Tedrisât Mecmuası, Yeni Fikir, Talebe Defteri, Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası ve Donanma Mecmuası olarak sıralayabiliriz.

II. Meşrutiyet öncesi dönemde ağırlıklı olarak tercüme eserler ve sınırlı sayıdaki makale ile gerçekleştirilen yayın faaliyetleri, II. Meşrutiyet dönemi ile beraber yerini beden eğitim ilanına yönelik olarak yayınlanan çok sayıda telif ve tercüme eser ve süreli yayına bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde farklı konularda yazılan birçok eser ve süreli yayın da dönemin koşulları gereği doğrudan veya dolaylı olarak beden eğitimi alanı ile ilişkilendirilmiştir. Matbuat alanında gerçekleştirilen bu çabalar zaman zaman fotoğraf, resim ve şekil gibi görsel materyallerle de desteklenmiş, büyük bir kısmı bilgi vermek istediği kitap, makale ve yazının konusuna uygun olan bu materyaller beden eğitiminin uygulama şekli ve içeriği ile ilgili bilgi vererek yol göstermiştir. Sonuç olarak yayın faaliyetleri; önyargıları kırma, yanlış uygulamaları düzeltme, yeni bir bakış açısı oluşturma, yaygınlaştırma ve modern uygulamalara geçilmesi konularında önemli bir işleve sahip olmuş ve yaşanan dönüşümde geline niteliksel ve niceliksel durumdan haberdar olunmasına katkı sağlamıştır.

SONUÇ

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanında gerçekleşen dönüşüm önceki dönemlere oranla okul müfredatları, tesis ve kullanılan aletlerin durumu ile yayın faaliyetleri bakımından nitelik ve nicelik yönünden oldukça anlamlıdır. Dersin isminde jimnastikten terbiye-i bedeniye doğru yaşanan dönüşüm içeriği de etkilemiş, özellikle Selim Sırrı Bey'in çabalarıyla Jahn-Amoros jimnastiğinden İsveç jimnastiğine doğru bir geçiş görülmüştür. Selim Sırrı Bey'in beden eğitimi dersinin farklı kademelerdeki sivil okulların programına alınması ve derslerin bilimsel esaslara göre yürütülmesine yönelik ısrarlı talepleri dönemin eğitim yöneticileri tarafından da desteklenmiş; uygun yasal düzenlemelerle garanti altına alınmaya çalışılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde, beden eğitimine pedagojik anlamının ötesinde paramiliter bir anlam da yüklenmiş, ayrıca savaşların tüm toplumun fiziksel güç ve yetenekleri ile sürdürüldüğü bu dönemde geleceğin askerleri olan çocuklara askerî talimlerle desteklenen beden eğitimi dersleri verilmiştir.

Ders için uygun jimnastikhanelerin sayısında da II. Meşrutiyet dönemi ile beraber artış olmuş ve kullanılan aletlerde İsveç jimnastiğine uygun düzenlemeler yapılmıştır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde tüm Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de yansımaları bulan İsveç jimnastiğinde kullanılan aletlerin öğrencilerin gelişimini destekleyen, sağlığını arttıran özellikleri bu jimnastik akımının tercih edilmesine neden olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminden önce yabancı dile hakim, Avrupa'yı takip eden birkaç kişinin çabalarıyla ve ağırlıklı olarak tercüme eserler yoluyla gerçekleşen matbuat çalışmaları, II. Meşrutiyet döneminde uygulamada görülen canlanma ile doğru orantılı olarak arzu edilen seviyeye ulaşmaya başlamıştır. Doğrudan beden eğitimi alanına ait veya içerisinde bu konuya yer veren Batı pedagojisinin ve özellikle İsveç jimnastiği uygulamalarının tanıtıldığı telif ve tercüme eserlerin bazıları ders kitabı olarak kullanılmıştır. Beden eğitimi alanına ait gazete ve dergiler de ilk kez bu dönemde yayınlanmıştır.

Beden eğitimi alanında gerçekleşen dönüşümün hareket noktası ihtiyaç ile başlayarak, paramiliter ve pedagojik ihtiyaçlarla devam etmiş, devlet ve toplum ilişkisinin eğitim alanına yansımaları ile devletin beklentileri ve toplumun ihtiyaçları beden eğitimi alanında örtüşmüştür.

Beden eğitim alanında gerçek bir kabuk değiştirme sürecine girilen bu dönemde önceki dönemlerin bazı özelliklerinin yansımaları olmuş, öte yandan alana yeni çağdaş boyutlar da getirilmiştir. Bu haliyle Cumhuriyet döneminde yeni rejimin başlamasıyla beraber görülecek yeni dönüşümlerin habercisi ve hazırlayıcısı da olunmuştur.

KAYNAKLAR

1. Akın Y (2004):Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor. İstanbul: İletişim Yayınları.
2. Akyüz Y (2010):Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S.2010). Gözden Geçirilmiş 18. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
3. Ali Seyfi (1332):Bahriye'de terbiye-i bedeniye. Risale-i Mevkute-i Bahriye, 3(2), 81-87.
4. Altınay A, Bora, T (2008):Ordu, militarizm ve milliyetçilik. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, Cilt: 4, (Editör: Tanel Bora), 140-154, İstanbul.
5. Ana Mektepleri Nizamnamesi(1925):Maarif Vekâleti Mecmuası, (5), 88-90.
6. Ateş SY (2012):Asker Evlatlar Yetiştirmek: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri, İstanbul: İletişim Yayınları.
7. Aytekin H (1991):İttihad ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi, Ankara.
8. Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İ..DH.: 518-35255.
9. BOA, A.MKT.MHM.: 285-42.
10. BOA, MF.MKT.: 1196-38.
11. BOA, MF.MKT: 1191-35.
12. BOA, MF.MKT.: 818-44.
13. BOA, MF.MKT: 819-34.
14. BOA, MF.MKT: 245-36.
15. BOA, MF.MKT.: 1163-61.
16. Beşikçi M (2010):Son dönem Osmanlı Harp Tarihi ve "Topyekün Savaş" Kavramı.Toplumsal Tarih, 26(198), 62-69.
17. Cora YT (2006):II. Meşrutiyet'te Beden Terbiyesi; Genç Kalemler'in "Milli Jimnastik" (1911) Adlı Risalesi Üzerine Notlar. Müteferrika, (29) (2006/1 Yaz), 177-192.
18. Cora YT (2007):Constructing and Mobilizing the "Nation" Through Sports: State, Physical Education and Nationalism Under the Young Turk Rule (1908-1918). Degree of Master of Arts, Hungary.

19. Dârümuallimîn ve Dârümuallimat Nizamnâmesi (1331): Tedrisât Mecmuası, 5(30-5), 3-9, 7 Şubat 1331.
20. Ergün M(1996):II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914). Ankara: Ocak Yayınları.
21. Erkek MS (2012):Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçü eğitim dergisi: Yeni Fikir. History Studies, 4/1, 197-213.
22. Faroqhi S (2001):Osmanlı tarihi nasıl incelenir?. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
23. Foucault M (2007):Cinselliğin tarihi. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
24. Kafadar O (1997)Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma. Ankara: Vadi Yayınları.
25. Mehmed Esad (1312):Mirat-ı Mühendishâne-i Berri Hümayun. İstanbul.
26. Mehmed Esad (1315):Mirat-ı Mekteb-i Harbiye. İstanbul.
27. Mekteb-i Sultânî Nizamnâmesini Havi İlanname (1290), Düstur I. Tertip Cilt II, s. 245-248, 15 Safer 1290.
28. Maarif-i Umûmiye Nezâreti (MUN) (1329a):Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul.
29. Maarif-i Umûmiye Nezâreti (MUN) (1329b):Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul.
30. Maarif-i Umûmiye Nezâreti (MUN) (1329c):Mekâtib-i Sultânîye Sunuf-ı İbtidâiye ve Tâliye Ders Programları. İstanbul.
31. Maarif-i Umûmiye Nezâreti (MUN) (1330a):Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul.
32. Maarif-i Umûmiye Nezâreti (MUN) (1330b):Dârümuallimîn-i İbtidâiye Ders Programı.İstanbul.
33. Maarif-i Umûmiye Nezâreti (MUN) (1330c):Dârümuallimat Programı. İstanbul.
34. Maarif-i Umûmiye Nezâreti (MUN) (1331):Mekâtib-i Sultânîye Ders Programı. İstanbul.
35. Maarif-i Umûmiye Nezâreti (MUN) (1332):Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul.
36. Mustafa Hami (1283):Cimnastik Talimnâmesi. İstanbul.
37. M. Cevdet (1332):Dârümuallimînin 70. sene-i devriyesi münasebetiyle verilen konferans.Tedrisât Mecmuası, 6(1-33), 175-200.
38. Selim Sırrı [Tarcan] (1327a): Yeni ve eski jimnastikhaneler, Terbiye ve Oyun, 1(12), 182-187.
39. Selim Sırrı [Tarcan] (1327b):Yeni jimnastikhaneler. Terbiye ve Oyun, 1(13), 201-204.
40. Selim Sırrı [Tarcan] (1329):İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları. Dersaadet.
41. Selim Sırrı [Tarcan] (1331):Terbiye-i Bedeniye: İsveç Usulü ve Mektep Oyunları. Dersaadet.
42. Selim Sırrı [Tarcan] (1335): Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-i Talim.İstanbul.
43. Selim Sırrı [Tarcan] (1922a):Dârümuallimîn ve terbiye-i bedeniye. Terbiye ve Oyun, 12(4), 54-57.
44. Selim Sırrı [Tarcan] (1922b):Mekâtib-i askerîyemizde terbiye-i bedeniye inkılabı. Terbiye ve Oyun, 12(2), 23-25.
45. Selim Sırrı [Tarcan] (1922c):İdman aleminde kırk sene 4. Terbiye ve Oyun, 12(4), 63-64.
46. Selim Sırrı [Tarcan] (1928):Terbiye-i Bedeniye Tarihi. İstanbul.
47. Şişman A (1989):Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları(1868-1871). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
48. Tâlimatnâme, Mekâtib-i İbtidâiye-i Umûmiye Tâlimatnâmesi (1331), s. 4-29, İstanbul.
49. Tarcan SS (1932):Beden Terbiyesi: Oyun, Jimnastik, Spor.İstanbul: Devlet Matbaası.
50. Tarcan SS (1946):Canlı Tarihler: Hatıralarım. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
51. Tedrisât Mecmuası (15 Şubat 1329),Mekteplerde talim-i askerî. 4(23), 44-45.
52. Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkatı (1913), Düstur II. Tertip Cilt V, 804-823, 5 Zilkade 1331-6 Ekim 1913.
53. Tuncer H (2008):II. Meşrutiyet Dönemi fikir-yayın hayatı ve Türk Yurdu. Türk Yurdu, 28(251), 90-97.

54. Unat FR (1964):Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
55. Ünder H (2008):Türkiye’de Sosyal Darwinizm düşüncesi. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik. Cilt: 4. (Editör: Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları, 427-437.
56. Yeni Fikir (15 Mart 1330):Mekteplerde askerlik. 3(20), 646-647.
57. Yıldırım İ (2012):Gazi’ye giden yol: Türkiye’de spor yükseköğretiminin kurumsal ve düşünsel öncelleri. II. Uluslararası Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi’nde sunuldu. Ankara.

58. Yıldırım A,Şimşek H (2006):Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yazışma Adresi (Corresponding Address):

Arş. Gör. Dr. Sabri ÖZÇAKIR
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
sabriozcakir@hotmail.com
+90 374 2534571

Prof. Dr. İbrahim YILDIRAN
Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
yildiran@gazi.edu.tr